

צו לצו צו לצו - דרשה פורימית

דברים אלה מתפרסמים בפורים, ערב שבת פרשת 'צו'. האמנם ניתן למצוא בפרשה זו, השראה לדרשה פורימית, שבמרכזה ההומור ושתיית היין, האירוניה והסאטירה? התשובה המוזרה היא כן! את הגשר בין הדברים בנה ישעיהו הנביא המקדיש לשפְּרִי אֶפְרַיִם ויהודה (פרק כח) את אחת מתוכחותיו: "כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֶּׁכָּר נִבְלְעוּ מִן הַיַּיִן תָּעוּ מִן הַשֶּׁכָּר". שיכורים אלה "שָׁגוּ בְרָאָה" – בחזוֹנָם, "פָּקוּ פְּלִילִיָּה", נכשלו בפסקי דיניהם. "כִּי כָל שְׁלָחָנוֹת" המנהיגים "מָלְאוּ קִיא צֹאֶה" חלאת קיאם של השיכורים, "בְּלִי מָקוֹם", מבלי שיישאר בהם מקום נקי וטהור.

שיכורים אלה הם מנהיגי העם. הם לועגים לנביא הדורש מהם לתת שלווה ועזרה לחלשים ולנדכאים: "הַמְּנוּחָה הַנִּיחוּ לְעַיִן". המנהיגים לועגים לתפיסתו ה"אינפנטילית", המיועדים לתינוקות "גְּמוּלִי מִחֶלֶב", המסוגלים להאמין שניתן לבנות כלכלה חברתית. הנביא מחקה את דבריהם הלועגים לו, ו"מצטט" את דבריהם המגמגמים במילים קצרות וקטועות, היחידות שהשכרות מאפשרת להם לומר: "כִּי צוֹ לָצוּ צוֹ לָצוּ קוֹ לָקוּ קוֹ לָקוּ - זַעִיר שָׁם זַעִיר שָׁם". כל דברי הנביא, הם טוענים, הם ציווי על ציווי, הוראה הרודפת הוראה, בכל מקום הוא מוסיף עלינו עוד איסור "קטן". היינו יכולים ליהנות מסאטירה זאת, אילולי השיכורים המירו את השולחנות בהגאי המכוניות, ולפעמים בהגאים אחרים, ומכריזים "כִּרְתֵּנוּ בְּרִית אֶת מֶלֶךְ וְעַם שָׂאוֹל עֲשִׂינוּ חֻזָּה... לא יבואנו". לנו זה לא יקרה.

דברי הנביא הם סאטירה על הסאטירה, לעג מר על הלעג שלועגים עליו. רש"י פירש את פסוק הלעג אחרת: "כִּי צוֹ לָצוּ צוֹ לָצוּ - נביא מצווה להם... והם... אומרים יש לנו צו לצו, שלנו חשוב משלך. קוֹ לָקוּ קוֹ לָקוּ... קו משקולת משפטי רשע [הם מעמידים] כנגד קו הצדק". רעיון זה פותח בקבלה ובחסידות, כדבריו של בעל ה'באר מים חיים' (פרשת ויחי): "כִּי צוֹ לָצוּ פִּירוּשׁ צוֹ שֶׁהוּא בְּקִדּוּשָׁה... הוא מבטל את צו שבקליפה שהוא עבודה זרה". ה'צו' החיובי שבפרשת השבוע נמצא בעימות עם ה'צו' הטמא עליו מדבר הנביא הושע (ה), (יא): "עֲשׂוּק" עם "אֶפְרַיִם רָצוּץ מִשְׁפָּט, כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי צוֹ", אחרי הצו האווילי של מנהיגיו או כדברי התלמוד (סנהדרין נו ע"ב) אחרי עבודה זרה. על ה'צו' מתנהל אכן מאבק מאז ימיה הראשונים של האנושות. גם על הצחוק וההומור. מי יזכה בהם? האמנם רק "אֲנָשֵׁי לְצוֹן"?

הבדחנים ועולם הבא

על ה"מיסטיקאי" התלמודי, רבי בְּרוּקָא, כמעט ואין אנו יודעים כלום. אנקדוטה אחת מסופרת עליו (תענית כב ע"א). יום אחד, היה מתהלך רבי ברוקא באחד השווקים ההומים

בפרס, כשאליהו הנביא הגלתי נראה מלווה אותו. רבי ברוקא התבונן באנשים שמסביבו. על כמה מהם, שנראים היו פשוטים ואף מפוקפקים, העיד אליהו שזכו כבר להיות בני העולם הבא. רב ברוקא שרצה להבין במה זכו, פנה אליהם ושאלם על מעשיהם. שנים מהם אמרו שהיו נוהגים לנסות ולהשכין שלום בין אנשים בתגרותיהם. אך היה בידיהם זכות נוספת. הם היו "בדחנים": "אנן מבדחינן עציבי" - 'אנו מבדחים את העצובים'. רבי נחמן מברסלב מעיר על סיפור זה (שיחות מוהר"ן מג): "גם על ידי השמחה יכולין להחיות אדם אחר. כי יש בני אדם שיש להם ייסורים גדולים ונוראים רחמנא לצלן ואי אפשר להם לספר מה שבלבם. והם היו רוצים לספר אך אין להם בפני מי לספר ולהשיח עמו את כל אשר עם לבבם. והם הולכים מלאים ייסורים ודאגות, וכשבא אדם עם פנים שוחקות יכול להחיות אותם ממש, ולהחיות אדם אינו דבר ריק, כי הוא דבר גדול מאד". החיוך הוא מעין דיאלוג אילם שיכול להתנהל בין האנשים.

ישעיהו (כח, כב) מוסיף לנבואתו הזהרה: "וְעַתָּה אֶל תִּתְלוֹצְצוּ פֶן יִחַזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם", פן מוסרות השעבוד וייסוריהם יתחזקו עוד יותר. בעקבותיו החכמים מתריעים נגד הליצנות (עבודה זרה יח ע"ב). אכן יש להבחין באופן יסודי בין הלץ לבין הבדחן. החיוך והצחוק הנולדים טהורים כתינוק המגיב דרכם לעולם החיצוני, ככל דבר נעלה, עלולים הם ליפול בידי השטן להיהפך ללעג המשרת את האכזריות והרשע. אחת מתמונות השואה עולות לפני פעם אחר פעם. בה רואים אנו שני חיילים נאצים, בוינה שלאחרי התמסרותה, מחזיקים בזקנו של יהודי ומתעללים בו. בשעת מעשה הם צוחקים. הצחוק, אחת ממתנותיו המופלאות של הקב"ה, נטמא! האם ניתן להציל ולטהר אותו? האם ניתן לגאול את הצחוק? פורים הוא היום שבו אנו חייבים, בעקבות ישעיהו, לצחוק על הלעג. הוא חג המבשר את גאולת הצחוק, גאולה שעדיין רחוקה היא.

השטות והשיגעון

רבי נתן תלמידו של רבי נחמן מסביר לנו את דברי מורו ורבו בליקוטי הלכות (הלכות נפילת אפים, ד): "עיקר מצות פורים הוא השמחה... ועל-כן עושים כל מיני שחוק ומילי דשטותא... מעשה שכרות ושטות בשביל השמחה". מתוך כך הוא מצטט את "דבריו הקדושים" של רבי נחמן, שאמר ביידיש: "סע האט א פנים אז מע קען מער ניט פרייליך זיין, נאר מיט נאריש מאכין זיך", כנראה שאין בני האדם יכולים לשמח את עצמם אלא על ידי "מילי דשטותא דווקא, שעושין עצמן כשוטה ומשמחין את עצמן במילי דשטותא... כי מחמת שטבע האדם נמשך אחר העצבות מאד, כי כל אדם מלא ייסורים ויגונות כידוע לכל אחד ואחד. על - כן צריכין להכריח את עצמו בכל הכוחות להיות בשמחה". מתוך כך מוסיף הוא הערה מופלאה, בה מהדהדת דמותו של הרשלי מאסטרופולי "הבדחן", שהיה קשור לרבי ברוך ממזיבוז' החמור והרגזן, "וזהו העניין מה שהיו נוהגין כל הצדיקים הגדולים המפורסמים שהיו בימינו שעל-פי-רוב היה להם אנשים שהיו כמו בדחנים, והיו עושים לפנים כל מיני צחוק ושטות כמפורסם". לכובד הרצינות יש להוסיף את קלות

הצחוק. בהומור ניתן לנצח במקצת את ההיסטוריה. זהו סודו של ההומור היהודי: "ומגודל מרירות וצרות הגלות המר הזה בגוף ונפש וממון אי אפשר להיות בשמחה כי אם על-ידי מילי דשטותא דווקא כנ"ל".

תמונת הנאצים הצוחקים, הוא סימפטום לכך "שהשמחה נפלה למטה בגלות", ואתה נפל ההומור. פורים הוא מאבק נגד נפילה זאת, נגד עמלק ששורשו הרוחני העמוק הוא קליפת העצבות. מוזר! במקומות שונים, אף במדרש, מסמל עמלק דווקא את הליצנות. אין סתירה בדבר. מאחורי הליצנות והציניות מסתתרת עצבות שאין לה רפואה, עצבות הפורצת בלעג הפוגע בזולת. אותם הרשעים "הם רחוקים משמחה אמיתית... כי הסטרא אחרא נקראת יגון ואנחה כידוע". מי שיכול לפתח בתוכו את הטוב, יכול ליהנות משמחה אמיתית. הרשע הופך את השמחה ללעג לרש ולחלש. צחוק זה הוא פשע נגד האנושות. ההוכחה נמצאת באסונם של ילדים רבים שנפגעו בבתי הספר מצחוקם הלועג של אחרים. מה שהתחיל באותו לעג הפך במרוצת השנים לסכינים ולאלימות. הרשעה וההתעללות "מהפכים וממירים רע בטוב ולוקחים השמחה שבאה ממקום עליון מאד ושמחים עמה בדברי תאוות רעות שלהם אשר באמת הם יגון ואנחה ומרים ממוות... כמו שכתוב (משלי יד, יב-יג): "יֵשׁ דֶּרֶךְ יֵשָׁר לִפְנֵי אִישׁ - וְאַחֲרֵיתָהּ דֶּרֶךְ יָמוֹת, גַּם בְּשָׁחַק יִכָּאֵב לֵב וְאַחֲרֵיתָהּ שְׂמֵחָה תוֹנָה". הצחוק הביא את שני הבדחנים אותם פגש רבי ברוקא לגן עדן. האחרים, מתסכלים עלינו מהגיהנום.